

HELİL RZA

Bahtiyar VAHABZADE

(Yayıma hazırlayan: Nazkhanym PANAYÉVA)

Helil Rza bizim odlu-alovlu, deli-dolu şairimizdir. Dilimizde işlenen [kullanılan] “deli-dolu” sözünü açmağ isterdim. Bizim şifahi halğ edebiyatında “deli” sözü çoğ zaman müsbet me’nada işlenir. Koroğlunun delileri bu fikrin en yağşı sübutudur [ispatıdır]. “Deli” sözünün herfi me’nası aydındır [sözlük anlamı açıktır], mecazi me’nası ise alude, vurğun demektir. Füzulinin Mecnunu deli sözünün bu me’nasında anlaşılmalıdır. Mecnun-Léylinin timsalında idrak aludesi, gözellik vurğunudur. “Deli” sözüne hemğafiye işlenen “dolu” sözü birincini tamamlayır. Dolu olmayan deli ola bilmez. Deli olmağ - neyinse vurğunu olmağ için evvelce dolmağ gerekdir. Göyler dolmasa boşala bilmediyi kimi, şair de böyük arzu ve isteklerle dolmasa yaza bilmez. Birinci dolmağ, sonra yazmağ, yaratmağ!

Helile ona göre “deli-dolu” déyirik ki, onun seneti, yazmağ hatirine yazmağ déyil, boşalmağ hatirine yazmağ gulluğ édir. Dolmayan üreken süzülen şé’rin sesi me’nadan halı, boş ses-küy [ses-şamata], dolu üreken çıkan şé’rin sesi ise fikir feryadı, me’na neğmesi olar. Fikirsiz senet derzi dükânlarındaki ülgüye [patrona] benzer. Şekli var, canı yoğ, nefesi yoğ!

Ğedim zamanlardan bu güne ğeder bir çoğ psiholoğlar yaratıcılığ prosésinin neden ibaret olduğunu öyrenmeye çalışıblar. Senetkarı yaratmağ vadar éden [mecbur eden] ğüvve nedir? O, ne için yararır? Bu yaranma prosésinin özü nedir? Bize éle gelir ki, senetkarın ğelbine od, eline fırça, ya ğelem véren onun béyninde ocağ ğalayan fikirleri, onu narahat éden duyğuları, onu ğanadlandıran, yaratmağ çağırın dilekleridir. O öz fikrine, öz duyğusuna ve dileklerine tanrısı kimi tapınır, bu fikrin, bu duyğunun ve bu dileklerin mecnununa çevrilir, ğuluna dönür, onlara secde édir. Yalnız bundan sonra o özü bilmeden fikir ve duyğularının, istek ve arzularının danışın diline, oğuyan neğmekarına çevrilir [şarkıcısına dönüşüyor]. Bu zaman o özünü yoğ [kendini değil], fikrini görür. Etrafını yoğ, amalını görür, ona déyilenleri yoğ, ğelbindekileri eşidir ve ğelbinde hele lal olan, hele göze görünmeyen, hele eşidilmeyen sesleri, sözleri, renkleri dillendirmeye, ete-cana getirmeye başlayır.

Bizce, budur yaradıcılığı! Men yaradıcılığı başga cür tesevvür éde bilmirem. Bu prosésde yaranan eserler bizi isidir [ısıtıyor], düşündürür, duydurur. Oħuduđum eserin güvvesini men, hem de onun isindirme, düşündürme, duydura bilme derecesi ile ölçmüşem. Bu me'nada Helilin şe'rleri, hemişe meni isindirmiş ve düşündürmüşdür. Helil hemişe oħucusunu neyese çağırır, neyise ona telgin édir. O, yaşamağın me'nasını neyese can atmağda, neyese sahib olmağda, neyinse uğruna mübarize aparmağda [mücadele etmede] görür. O, oğluna sévmeyi tövsiye édir! Ye'ni, vurđunluđu, aludeliyi, héyranlıđu, Mecnunluđu!

*Sévsen... bileceksen nedir bu cahan.
Dolanmağ, sürünmek, yaşamağ nedir.
En güzel yaşamağ esline baħsan,
Gözellik uğruna mübarizedir.*

Yalnız sévenler, neyinse vurđunu, delisi olanlar heyatın me'nasını derk édir. Béleleri adi dolanmağı [basit bir şekilde yaşamayı] - ye'ni, sürüne-sürüne yaşamağı esl yaşamağdan ayıra bilir. Bes, esl yaşamağ nedir? gözellik uğruna mübarize!

Gözellik nedir? Temizlik, böyüklük, ucalığ! Bunlar ne zaman mümkündür? Böyük bir fikre, böyük bir eğideye [ölküye] gulluğ édende!.. Eđidesiz, fikirsiz ne temizlik var, ne böyüklük! Bütün bunlar ise beşeriyetin hemişe can atdığu idéal kamillik, bötüvlük [vahdet, birlik] ve gözellik démekdir.

Bir bend şe're neler sığışdırılmamışdır! Lakonik [yoğun, öz hâlde], yığcam déyilmiş bu bend ğaynağını babamız Nesimiden götüren [alan] bir çeşmenin bugünkü davamı, müasir déyim şeklidir.

İnsanın menevi tekamül yolu - gözelliyi derk yoludur. İnsan bu yolda yükselir, nehayet, son zirveye - tekamüle çatır [olgunluğu ulaşıyor]. Bu zirvede insan etrafına menevi gözle baħır. Her şeýin bezeyini déyil, özeyini, ğabığını déyil, mahiyetini görmeye başlayır:

*Gözellik alemi genişlenecek,
Almazdan [elmastan] bahalı şey göreceksen.
Sévincden deyerli insan kederi,
Ĝılıncdan keserli [daha keskin] ah göreceksen.*

Bu görüş menevi görüşdür. Şair oğluna déyir ki, menevi tekamülün zirvesinde sen menevi dünyanı maddi dünyadan üstün görecek ve bu nögtede özünü derk édeceksen. Almaz bahalı daşdır. Lakin sen dünyaya hisslerinin gözü ile baħmađı bacarsan, onda çiçeklerin leçeyine ğonmuş şeħ [çiđ] damlasını üzüklerin ğaşında parlayan soyuğ almaz daşından, insan ahının gücünü ğılıncın keserinden, kederi sévincden üstün tutacağsan. Şair övladının simasında bu günün gencliyine menevi zenginlik, menevi böyüklük aşılayır:

*İşdir, özün için bir gül istesen,
Ođlum, éller için gülüstan iste!*

Yahşı yadımdadır, néçe il evvel Şekide yay istirahetinde idim. “Edebiyyat ve incesenet”¹ gezétinde Helilin “İgidler, dahiler” şe’rini oħudum, sehirlendim. Şe’rden aldığım büyük lezzeti müellifine çatdırmağ için derhal ona mektub yazdım. Bu şe’r müasir poeziyamızın en güzel incilerinden sayıla biler.

Şair halğın yétirdiyi [yetiştirdiği] dahilerin ve ğehremanların şeħsinde iki büyük meseleye toħunub. Birinci, ölüm - hağdır! Lakin dahiler ve ğehremanlar öz emelleri ile ölümden güçlü olduğlarından ölüm onlardan ğorħur, öz ğüdetini onlara ğöstere bilmir.

*Fikirler içinde çırpınır könlüm,
Géden, yér üzüne bir daha gelmir.
Heyatdan hamını [herkesi] ğoparır ölüm,
Yalnız dahilere toħuna bilmir.
Yalnız igidlere toħuna bilmir.*

Sübutmu? Esrlerle bundan evvel ölmüş dahilerin ğebri dünən ölmüşlerin ğebrinden tezedir, hörmetlidir. Çünkü bu ğebirler “Torpağın şöretidir”. Çünkü:

*Dahiler torpağā ölü kimi yoħ [ölü gibi değıl],
Belke, basdırılır ğezine kimi.
Bundan sonra şair dahilerin mezarlarını ziyarete çıħır:
Ēedim Şıħ düzündə ayağ saħla, dur
Ölmez senetkarı yada sal bir an.
Ölüm, éle bil ki, ğurd oğlu ğurddur
Ēorħur dahilerin ğöz işığından!*

Gözeldir! Tutarlıdır! Tapındır! Bedii keşfdir! Ēurdun vehşi tebietine ğöre ölüme benzedilmesi tebiidir. Ēurdun işığdan ğorħma elametini dahilerin ğöz işığı ile ğarşılaşdırılması bedii keşfdir, bu béytin me’nasını açanda keşfin bediiliyi ve böyüklüyü daha aydın olur: “Dahiler dünyaya işığ saçır!” Bu işığ ğurd tebietlileri ğorħudur, melek tebietlilerin ğelbine nur saçır, onları yaşamağ için daha da ğanadlandırır.

Hemin şe’rde toħunulan ikinci mesele dahilerin ve igidlerin Vetenle ğarşılaşdırılmasıdır. Türk şairi Orħan Şaigin “Torpağ, eger uğrunda ölen varsa, vetendir” misrası bu şe’rin ikinci terefine destekdir: torpağın uğrunda ölen varsa, o torpağ adi torpağlığdan çıħıb Vetene, Veten torpağına çévrilir. Hem de, bir ölkenin derdlerini ve isteklerini var sesi ile hayğırmayan dahileri yoħsa, o ölke yalnız yaşayış meskeni olur, bu ölke onun sakinleri için sözün ğeniş me’nasında Veten torpağı ola bilmir. Veten - öz tarihi, bu tarihi yaradan halğı, bu halğın dahileri ve igidleri ile yaşayış meskeninden çıħıb Veten me’nası daşıyır. Şair çoğ güzel déyir:

*Dahiler şeħsinde, éle bil, Veten
Sübuta yétirir ölmezliyini [ölmezliğini ispat ediyor].*

¹ Edebiyat ve İnce-sen’er: Bakü’de yayımlanan haftalık edebiyat gazetesi.

halgın tarihinde bötöv bir esr, bir dahinin, yaħud bir igidin adı ile yaşayır. Dahi yaħud igid ğaranlığları yaran göz ışığı ile esri aydınladır, dirildir, yaşadır. Tariħimizde VII esr Babekin, XII esr Nizamının, XIV esr Nesiminin adı ile yaşamır mı?

*Nesimi alınında ğanlı bir ğürur,
Baħır kainata öz dan [tan] yérinden.
Ondördüncü esr yihılır, durur [yıkılıyor, kalkıyor],
Tutur o ustadin eteklerinden.*

Bu, büyük bedii ümumileşdirmedir, yüksek poéziyadır, esl şe'r örnevidir!

Bu, ne ile bağlıdır? İlk növbede [ilk önce], şairin könlünde ocağ yandıran, onu isidib, oħucusunu düşündüren, düşünmeye mecbur éden büyük amal éşgi ile! Şair özü étiraf édir ki, meramım teb'imden min defe böyükdür. Onun teb'ini, ilhamını dillendiren yalnız ve yalnız meramıdır. Şair, hağlı olarağ, şe'r rine müracietle déyir:

*Men senin üstünden ğelem çekerem [seni çizerim, yok sayarım]
Halğa çörek [ekmek] kimi gerek olmasan!*

Éşg olsun bu amalla ğelem çalan [ülküyle yazı yazan] ğelem sahiblerine!

1976.

“Sadelikte böyüklük”, Bakı, 1978.